

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационния труд на дисертант Владимир Ангелов Тодоров на тема «Съвременни биоетични проблеми в светлината на християнската нравственост (Асис-тирана репродукция, аборт и евтаназия)»

Уважаеми колеги и гости, не мога да не изкажа още в самото начало, че имам прекрасно впечатление от прочита на дисертационния труд на Владимир Тодоров. Моята оценка е много добра. Кой са основанията ми за това?

Първо, на *prima vista*, дисертационният труд впечатлява със своя обем и широк обхват: 293 стандартни страници, състоящ се от предговор, увод, четири глави, заключение и списък на използваната литература. При това е приложен адекватен научен апарат от 314 бележки под линия и много интересен автореферат.

Второ. Не мога да не подчертая изключителната актуалност и злободневност на трите основни биоетични проблеми, анализирани в дисертацията, а именно: асистираната репродукция, аборта и евтаназията. Дисертантът констатира, че е налице засилване на обществената, аз бих казал идейно-политическия натиск, за узаконяването и въвеждането в медицинската практика на много спорни биоетически методи, които са в разрез с принципите на общочовешкия морал и християнската етика. Този натиск наистина е безпрецедентен. Той се продуцира от адептите на «новия световен ред», който се осъществява от зависими правозащитни организации, спекулиращи с правата на човека, а също така и чрез съдействието на масмедииите (вестници, списания, радио и телевизия), за да се придаде «нормалност», както се изразява дисертантът, на различни модерни биоетични практики от рода на: асистираната репродукция, сурогатното майчинство, аборта и евтаназията. Нека си спомним как през месец Януари у нас под натиска на Запада и ЕС, бе направен опит чрез парламента да се легитимират основни положения на прословутата «Истанбулска конвенция». Чрез нея под прикритието на смокиновия лист за борба срещу домашното насилие над жените и децата, се опитват да наложат и узаконят «гей-браковете», както е в редица европейски страни, например като Англия, а наскоро бяха узаконени и във Франция.

Трето. Първа глава, под надслов *«Свещеният характер на човешкия живот и предизвикателствата пред неговата защита»*, има въвеж-дащ и ключов характер. Дисертантът осъществява многоаспектен анализ на човешкия живот с голяма проникновеност. Той разкрива, че животът на човека е безценен дар, нещо повече свещен дар от Бога-Творец, поради което има уникален характер. В това отношение дисертантът се увлича, като твърди, че той не може да бъде открит никъде другаде във Вселената. Но без съмнение е съвсем вярно, че животът изобщо и човешкият живот в частност, е уникален, е безценно благо. Дисертантът, изхождайки от основоположения на Библията, подчертава библейската истина за живота, че именно Бог е създател, творец и източник на всеки, разбира се, и на човешкия живот, като най-съвършен. В тази връзка съвсем резонно животът на човека се разглежда органически свързан изобщо с живота на Земята и в частност с живота на другите хора, като близки. Така за християните това означава да се живее истински, следвайки Иисус Христос, «понеже какво се ползва човек, ако спечели целия свят, а изгуби или ощети себе си» (Лк. 9: 24; Йн. 12:24-26).

Дисертантът с основание бие тревога, че животът е много крехък и най-вече е изложен на големи опасности в съвременното глобализиращо се общество. Това, което трябва да се каже в случая е, че опасностите, които дебнат и заплашват човешкия живот са от най-различен характер, обаче най-голяма опасност за него се оказва самият човек, използващ постиженията на научно-техническата революция. В тази връзка дисертантът прави извода, че основната и главна опасност за човешкия, разбира се, и за всеки друг живот – тук, на Земята – е моралната деградация на човека, който от венец на Творението, от наместник на Бога и управител на този свят, е станал негов главен разрушител и унищожител.

Дисертантът подчертава, че човек не може да демистифицира чудото на живота, но може да се научи да цени високо живота. В смисъл, че човек трябва да се научи да се отнася по подходящ хуманистичен начин към него, оценявайки го като най-висше благо и ценност.

Много ми допадна факта, че дисертантът отделя важно място и значение на специфичното достойнство на човешкия живот. Според него, и това несъмнено е точно така, изхождайки от библейската идея за човека като «Божия образ и подобие», че на нея се дължи истинското морално достойнство на човека и човешкия живот. Ето защо изглежда толкова гравивна богословската истина, че човек е създаден и желан от Господ-Бог, и че връзката между човека и Бога е намерила своето въплъщение в Иисус Христос като богочовек.

В това отношение дисертантът разгръща няколко основни постановки, които имат ключово значение относно трите биоетически проблеми, на които е посветена дисертацията. Най-напред това е безусловно-то право на живот на всяко човешко същество, още повече, че то е сътворено «по Божи образ и подобие». Ето защо човек не трябва да посяга върху живота на друго човешко същество. В това отношение той правилно се позовава на една от свещените морални заповеди от Мойсеевото законодателство, която гласи: «Не убивай!» Същност още в Стария завет се осветлява конфликта между собственото право на живот и това на другия, поради което се въвеждат специални правила, които се прилагат при самозащита или при прилагане на смъртно наказание.

При формулиране на втората постановка, дисертантът изхожда от библейската идея за Бог, който в ролята си на Творец на живота изобщи и на човешкия живот в частност, защитава правото на съществуване на всички човешки същества, без изключение. С особена сила това основоположение се отнася толкова повече към правото на живот на слабите, които не могат сами да се защитят, а също така и за онези човешки същества, чийто живот е белязан от болести, увреждания и инвалидност.

Твърде интересна е третата постановка, в и чрез която дисертантът разглежда правото на живот на неродените, който е заплашен най-вече от аборт. Той се позовава на най-новите изследвания, които недвусмислено показват и доказват, че зиготата е вече човешки зародиш, началото на човешко същество. В това отношение се поддържа тезата, че нероденото човешко същество е пряко зависимо от жената, в чиято утроба се намира, и тя е отговорна за неговото съхранение. В светски и богословски смисъл абортът е осъдителен и неприемлив. Според дисертантът, няма причина да не отнасяме библейската идея за «Божия образ и подобие» на човека и за достойнството на всеки човешки живот преди раждането му или да отнемеме правото на защита, което се полага на родения вече живот. Много интересен, позитивен и градивен е изводът, че защитата на живота е не само индивидуална, но и благо-родна обществена задача и призвание. По-конкретно, че целта на всички действия трябва да бъдат в тази градивна насока, а именно: да се подобри защитата както на неродения, така и на вече родения човешки живот.

Четвърто. Във втора глава «Биомедицински и етични проблеми на асистирания репродукция» се анализират задълбочено: причините за безплодието, методите за борба с него и методът «ин витро». Според мен,

дисертантът много находчиво използва терминът *«асисти-рана репродукция»* вместо терминът *«изкуствена прокреация»*. Той развива тезата за естествения и изконен стремеж на човека към продължение на рода, което ще рече, да има деца, които придават смисъл на семейния живот, да им се радва, да се грижи и да ги възпитава. Според него, обаче, поради причини от биологически (медицински) или духовен характер, се среща доста често безплодието, както при жените, така и при мъжете. Той визира най-често срещаните медицински причини в практиката на здравните заведения, които водят след себе си следните форми на безплодие: тубарно, ендокринно, физиологично и психогенно безплодие при жените. От друга страна, при мъжете безплодието се среща, поради възпалителни процеси на половите органи, особено на простатата, при ендокринни заболявания, остри и хронични инфекции, травми и тежки операции. Дисертантът по-специално подчертава, че в някои случаи безплодието може да се дължи на духовни и психогенни причини. Съвсем основателно той се позовава на книгата на стареца Паисий Светогорец *«Слова за семейния живот»*, че част от тези психосоматични причини са всъщност от морално естество, поради липса на целомъдрие, на нравствено-религиозни устои, вследствие на разюздан сексуален живот. По-конкретно се осветляват причините, поради които Бог възпрепятства някои семейни двойки да имат деца, които отлагат във времето този въпрос. Или пък Бог подлага на изпитание дадено семейство, което трябва да прояви търпение и смирение. Господ-Бог може да забави раждането на деца с оглед на това, да устрои съдбата на някое сираче. В този контекст дисертантът изтъква факта, че се срещат много семейства, в които жената зачева, след като съпрузите осиновят сираче. Изводът, който се прави е, че лечението на безплодието е абсолютно необходимо и трябва да бъде комплексно, в него следва да вземат участие широк кръг медицински специалисти: гинеколози, ендокринолози, уролози, психолози и терапевти. При това, за да удовлетворят своя изконен стремеж да имат деца, младите хора не трябва да пренебрегват гласа на Библията, мнението и помощта на Църквата и духовенството.

Пето. Правилно и съвсем основателно, основната тежест в тази глава се отделя на биомедицинските методи за борба с безплодието и особено на т. нар. *«асистирана репродукция»*. В тази връзка дисертантът отбелязва основните медицински процедури, които се прилагат в развитите страни, а именно: инсеминация; изкуствено осеменяване от страна на съпруга, или от донор; интрафалопиев трансфер на зиготи (ZIFT) и на гаметите (GIFT);

инпланиране на чужди яйцеклетки и оплож-дане «ин витро». Дисертантът много вярно отбелязва, че при всички тези методи се поражда куп проблеми от морално-етичен характер, но че особено големи те са при методът «ин витро», който е най-често използван днес. И затова той му отделя най-голямо внимание.

Дисертантът разглежда обстойно методът «ин витро», който с неиз-бежност поражда множество морални проблеми и дилеми, но при все това се оказва най-успешния и разпространен метод за справяне с безплодието. Ще спомена преди всичко три основни проблеми върху които се акцентира във връзка с изясняване същността на «асистирана-та репродукция»: моралния статус на ембриона; релацията право на избор – право на живот; и съответната теологична аргументация от страна на Българската православна църква, на Гръцката (еладската) православна църква, на Евангелската лутеранска църква в Германия; и на Католическата църква. В този контекст се разкрива общата сходна гледна точка на православието, протестанството и католицизма. При което Становището на Католическата църква се оказва по същество най-консервативно.

Шесто. Става дума най-напред за православният поглед върху такива проблеми, като статуса на ембриона, за неговата потенция за развитие като бъдещо нормално човешко същество в традиционното християн-ско семейство. БПЦ приема метода «ин витро» само ако се използва материал от биологичните родители и се инплантират толкова ембриони, колкото са създадени за целта. В този подтекст се описват онези практики, с които Църквата не може да се съгласи, някои от които са: чуждо донорство; «витрификация»; отглеждане на ембриони до 5 дни извън майчината утроба; техниката «криосъхранение» т. е. замразяване на сперматозоиди, оплодени яйцеклетки и ембриони. Еладската (гръцка) църква също така настоява, че човек трябва да се научи да уважава свещеността на човешкия живот, защото той е божи дар. Защишава се моралният статус на ембриона, който има човешки права, въпреки че сам не може да ги защити и опази. «Първото от тях е правото му на човешка самоличност. Второто негово право е правото му на живот» -- цитира дисертантът. С други думи, както обобщава той, Гръцката православна църква не гледа с добро око на метода «ин витро», тъй като той поражда проблеми от морално-религиозно естество, свързани с положението в семейството, човека и ембриона по отношение на Бога, най-вече поради това, че се погазват правата на ембриона; правото му на живот, лишавайки го от майчина и бащина близост и обич.

Дисертантът като подкрепа на своите доводи, разглежда по-специално становището на Евангелската лутеранска църква в Германия, което е сходно с това на изброените православни църкви. Според неговите лични наблюдения, тя поставя особено ударение на «пред-имплатационната генетична диагностика». В Германия този медицински метод е морално и юридически спорен за разлика от САЩ и някои европейски страни (като Англия, Италия, Испания и Белгия), където възможностите на този метод се практикуват свободно и не са под юридическа възбрана. Спорът засяга преди всичко подбора на ембрионите, тяхното замразяване и унищожаване. Уточнява се, че в Германия предимплатационната диагностика е възможна и разрешена само при метода «ин витро». Дисертантът отбелязва няколко важни аргумента срещу подбора на ембриони, а именно, че човешкият ембрион още към момента на оплождането притежава човешко достойнство и право на живот, поради което той трябва да бъде защитен, но трудността се състои в това, че той се намира на лабораторната маса в ръцете на трета страна. Тук не наследственото заболяване трябва да бъде основание за аборт, а само състоянието на бременността. В заключение се казва, че предимплатационната диагностика в момента създава повече проблеми, отколкото тя самата разрешава. С оглед на закона за защита на ембрионите, се поставя въпросът за правното им регулиране и защита.

Теоретически обоснован е кардиналният извод на дисертантът относно моралното основание на «асистираната репродукция», изхождайки от доводите на християнската църква.

Седмо. Дисертантът прави интересно въведение към трета глава «*Абортът като посегателство срещу правото на живот*», а именно, че поради грехопадението си човек е изпълнен с греховни желания, водещи до аборт, който не е нищо друго освен отнемане на човешки живот. Той подчертава, че независимо от това, че в много европейски страни, макар и разрешен, абортът е всъщност процедура за отнемане на човешки живот.

Във II - ри параграф «*Аборт. Видове аборт*», дисертантът определя аборта като принудително прекъсване на бременността. За аборт се счита преди всичко приемливото прекъсване на бременността преди 20-та гестационна седмица (когато плодът е под 500 гр.). При това класификацията на абортите е направена в съответствие с последните тенденции в съвременната модерна медицина и деонтология, а именно: спонтанен (ранен аборт, късен аборт, задържан аборт, хабитуален аборт) и изкуствен аборт (аборт по желание), аборт по медицински указания (терапевтичен аборт) и криминален аборт.

Осмо. В VI-ти параграф на тази глава с надслов *«Позиции на някои християнски църкви»* се изтъква, че всички те осъждат аборта, като убийство и престъпление. В тази връзка дисертантът разглежда в подробности позицията на БПЦ, на Руската православна църква, на Католическата църква, на Евангелската лутеранска църква в Германия и на Евангелската методистка църква. Според него, позициите на тези църкви по същество не се различават от техните становища по въпросите на *«асистираната репродукция»*. Той подчертава, че по въпросите на аборта, Католическата църква има най-добре разработена позиция. Тук най-важният документ, който се посочва е енцикликата на Папа Йоан Павел II под името *«Евангелие на живота»*, в която се обосновава двойката основа срещу аборта: от една страна, че абортът е нещо противоестествено, в разрез с природния закон; и от друга страна, че той е отрицание на онова, което Бог е постановил със Своето Слово.

Дисертантът закономерно стига до кардиналния извод за аборта, като скрито и преднамерено убийство.

Девето. Особена адмирация заслужава позицията на дисертанта, разгърната в четвърта глава *«Евтаназията като асистирано самоубийство»*. В тази глава е представена християнската гледна точка за същността на човешкия живот и неговия край върху фона на опитите за легализиране на евтаназията. Представянето на тази позиция като градивна има актуално значение, тъй като законодателните промени в Европа, а значи и в България, чукат на вратата, те вече са в ход.

Дисертантът разкрива етимологията на думата *«евтаназия»*, която се употребява за първи път в древна Гърция, откъдето прониква в Рим, срещайки се в съчиненията на Светоний и Цицерон -- в смисъл на славна и достойна смърт. Също така Филон Александрийски подобно на комедианта Посидип говори за добра и лека смърт. В тази връзка се пояснява, че Библията не познава това понятие: то не се среща нито в Тора, нито при Пророците, нито в Писанията и Евангелията. В този преглед се констатира, че дори християнското средновековие в Европа не познава идеята за евтаназията. Едва Тома Аквински въз основа на древногръцката философия и раннохристиянското богословие в лицето на Августин Блажени, формулира аргументи срещу самоубийството. Според дисертантът с утопистите от времето на Ренесанса започва да се оформя съвременното понятие за евтаназия. Такова развитие се от-крива в трудовете на Френсис Бейкън и по-късно при Артур Шопен-хауер, като окончателно се утвърждава съвременния

смисъл на това понятие след разпространение на еволюционната теория на Чарлз Дарвин, от Карл Фридрих Маркс.

Десето. Дисертантът дава много интересно определение на евтана-зията в смисъл, че за разлика от самоубийството, тя се извършва с помощта на друг човек, а често и със съдействието на медицински персонал. Прави се обстоен преглед на евтана-зията, като се разделя условно на следните видове: доброволна евтана-зия; недоброволна или принудителна евтана-зия; насилствена евтана-зия, като този тип се подразделя на други два вида – активна (пряка) евтана-зия и пасивна (непряка) евтана-зия; асистирана евтана-зия (асистирано самоубий-ство), действие с двоен ефект, обозначавано като «непряка» евтана-зия.

Подробно се разглежда проблема относно: аргументи «за» прилага-не на евтана-зията и аргументи «против» нейното прилагане. Аргументите «за» прилагане на евтана-зията се базират върху две причини: принципът на хуманизма, свързан с ренесансовата идея за човека като висша ценност и напредъка в медицината и биотехнологиите, но с тях се пренебрегва Творецът, Господ-Бог, който е Господар над живота и смъртта. В тази връзка се осветляват съвременните опити за узаконя-ване на евтана-зията от двете дружества в Швейцария, а именно EXIT (ИЗХОД) и DIGNITAS (ДОСТОЙНСТВО), чиято дейност е твърде опасна във връзка с натиска, който оказват върху обществените нагласи.

Що се отнася до доводите «против» евтана-зията, те се подкрепят от гледната точка на християнството. В тази връзка дисертантът се позо-вава на реалностите, произтичащи от обществените нагласи. Основ-ният довод се състои в това, че всъщност евтана-зията е насочена срещу принципите на медицината и медицинската деонтология, влизайки в открито противоречие с призванието на лекарската професия; при това медицинските диагнози са несигурни, още повече, че евтана-зията води до деморализация на медицинския персонал; а също така, че поражда морално-психическо напрежение на билзките на болния. Накрая се изтъква, че в последна сметка, евтана-зията може да бъде разпростряна по-широко и да застраши слабите хора в обществото – бедните, въз-растните хора и малцинствата.

Привеждат се доводите на християнските църкви против прилагането на евтана-зията. Водеща е позицията на Гръцката (еладската) право-славна църква, чийто Синод излиза с декларация на 6 ноември 2002 г. по повод узаконяването на евтана-зията в Холандия и Белгия. Според Гръцката православна църква живота като Божи дар и смъртта са в ръцете на Бога,

поради което живота трябва да се защитава на всяка цена с възбрана на всяко посегателство върху него. В подобен тон са и декларациите на Евангелската лутеранска църква в Германия и на Евангелската методистка църква. Дисертантът се спира най-подробно на позицията на Католическата църква, която се обосновава върху два основни документа, а именно енцикликата на Папа Йоан Павел II «Евангелие на живота» и «Обяснение към евтаназиата» (1980 г.). В първият документ Папата подчертава, че евтаназиата е «тежко нарушение на Божия закон, в качеството на морално неприемливо, съзнателно убийство на човек». Още по-остро се осъждат случаите на недобро-волната евтаназия. Вторият документ «Обяснение на евтаназиата» е под редакцията на кардинал Франьо Сепер, в който недвусмислено се подчертава ценността на човешкия живот във връзка с любовта на Исус Христос, а именно; първо, че с евтаназиата се накърнява Божията любов; второ, че този акт означава отхвърляне на върховенството на Бога и на неговото любящо провидение...».

Съвсем правомерно звучи тезата на дисертантът, че евтаназиата е морално неприемлива, като «асистирано самоубийство» на човешки живот.

Имам две елементарни бележки към дисертационния труд: първо, че се срещат известни повторения във връзка с доводите на християнските църкви спрямо аборта и евтаназиата, които биха могли лесно да се редуцират; второ, че е пропуснат труда на доц. д-р Станка Христова, озаглавен «От Франкенщайн до Доли» (Изд. «Христо Ботев», С., 1999), който е посветен върху нравствените аспекти на изкуствената прокреация или репродукция. Тези бележки отправям към този изключително ценен труд във връзка с пожеланието ми да бъде отпечатан, поради високия обществен резонанс на тези наболели и злободневни прболе-ми.

Моето заключение е категорично, че поради посочените 10-ет постижения на дисертант Владимир Ангелов Тодоров, той *заслужава по достойнство присъждането на образователната и научна степен «доктор» по специалност «Нравствено богословие» в професионално направление 2.4. «Религия и теология».*

10 април 2018 година
София

С уважение:
проф. дфсн Димитър Станков